

Ненад ВУКОВИЋ

ЛИРИКА ПУТОПИСА
(Путописна проза Риста Ратковића)

Моје опсервације у овом раду везане су за 3. књигу *Изабраних дјела* Риста Ратковића (издање Универзитетске ријечи, Никшић 1991), опсежни предговор овој књизи написао је академик Радомир В. Ивановић. Анализирајући ово поглавље он је указао на литерарносрт путописа – до највишег степена, поготово у описима менталитета људи пјесникова завичаја – то припада умјетничкој прози. Значи, моје ријечи везане су за 4. дио – *Путописне прозе*. Овдје је шест записа (текстова), а настајали су од 1926. године – од младости Ратковићеве и даље; последњи текст *На Средњем Истоку* пронађен је у рукописној заоставштини (из података о текстовима види се каква му је даље била судбина од објављивања у Москви, на руском језику, 1944).

Зашто је моју пажњу привукло тих неколико текстова (прво је питање), смјештених на тридесетак страница у поменутом издању? (Управо највише су ме привукли текстови о Санцаку?!) И друго питање: Зашто лирика путописа? Све из следећих разлога.

Одмах се намећу путописни записи, записи који извиру из лирског срца, записи о Санцаку ношеном у срцу. Наглашену пажњу, ипак, заслужио би социјални моменат, кад је у питању Санцак. Тај се моменат често намеће, скренимо пажњу бар на неколико Ратковићевих записа: „По селима често у једној соби цела породица спава заједно са теладима или јарадима. Санцаклија је уз то и немаран и тако, због свега тога туберкулоза десеткује и старо и младо. Сифилис је такође распрострањена болест.” ... „Њихов живот је у пуном смислу сиромашан. Мало тврдога сира и млаћенице, са хлебом од прекјуче...” Али, дјеца пјевају: „Качамака и млијека, то је пјесма прелијепа!” „Чаршијом се вуче велики број просјака. Много сиротиње...” „Радник ту значи слуга за све.”

Али,...

Или, психолошки моменат! „За психологију је тај менталитет врло подесан материјал за испитивање. Потребно је само ући у душу оних људи што су у стању да данас седе непомични цео дан, сутра да праве велике скандале, а прекосутра да побегну у свет или да уз плачне песме страшно пију алкохол.”

„... Санџак споља збиља изгледа сасвим мртав.”

Али, какав је Санџак изнутра, у души!?

Насупрот томе су знаци раскошне духовне прошлости. „Није довољно видети архитектуру најстаријих споменика српске културе.” ... Како су утицале на душу оне огромне иконе тужних богородица, она велика кандила, сребрна и велике воштане свијеће. Старе санџачке цркве, мрачне и топло-тајанствене и у њима хор – сама публика, Ратковића су подсећале на Русију Достојевског...

У том свијету, у том духу Ратковић је осјећао дух најстарије и најкултурније српске властеле, која је „делом посејала своје кости, делом се претворила у турске бегове а делом се поскитала у просјачке и безимене песнике”.

„Та душа бриљира и у беди... Има нечег господственог, скривеног и специфично културног” – упозорава нас Ратковић.

Тамо готово да и нема необузданог веселја, нема радости – помућена је (види и осјећа Ратковић). Али, љубави има, има много. Као да се „не пева и не плаче, а ипак се само пева и плаче”. То је Санџак! Санџак ре-зигнације. Санџак трпељивости! Лирски санџак!

Овом приликом прескочићу оно што сам записао о два текста: *Од Београда до Скопља* и *Сабор у авиону*. А о тексту *На Средњем Истоку*, готово да и не говорим, јер сам га доживио ка неку врсту службеног извјештаја, без обзира на понеке искре значајне литерарне – лирске.

Моја размишљања, и овакво насловљавање, није само зато што се прије свега ради о великом пјеснику. Полазиште је у томе што је лирика књижевна врста која најнепосредније, како сви знамо, изражава ауторове интимне мисли и осјећаје, пјесма је посљедица пјесниковог доживљаја, коме је узрок у спољашњем свијету. Тај свијет дјелује на пјесника и у њему изазива разне емоције. То је оно лирско. Да се позовем на теорије о књижевности. Наравно да упрошћавам ствари.

Ратковићеве емоције импулс су нашле у природи, човјековој заједници, човјеку и ономе што је стварао и што ствара. Компонентама свога духа он Санџак доживљава и узвишено и болно. Доживљава драму невољног човјека, који се свија пот теретом гријеха који је некад неко из његова рода починио. (Преносим на Ратковићево дјело оно што је изре-

чено и за Андрићево дјело, а то је да се човјек свија под теретом гријеха, библијског гријеха.)

Неспорне су тврдње да све што је дубоко има и дубоке и јаке коријене, коријене који сежу врло далеко у далеку прошлост. Знамо и докле сежу коријени пјесме. Гдје су коријени Ратковићеве пјесме!?

Шта је у Ратковићу изазвао Санџак? „Земља је плодна и сликарски лепа. Предела живописни и духовно карактеристични. Сликари импресиониста имао би много инспирација, па чак и експресионисти и кубисти не би остали без сликарских визија. Брда Санџака су гужваста а сенке по ливадама дају утисак густе и језовите маховине под водом. Кад је облачно, небо је над Санџаком врло ниско и тешко, а кад је ведро, небо као да одлети и остави неку очајну празнину у ваздуху, празнину која нагони на уздах или на грех”. – записује наш аутор.

Из лирских записа као да се на један мах тргне Ратковић и записује (управо су неизбјежни скокови): „За оне чији су први утисци лирски, свака промена је један доживљај.” Управо се утаче у другу лиричност. ...”Већ од Ужица почиње брда да облива нека сура боја, не дивља и претећа, али која људску пажњу усредсређује на конкретност”. ... „... човек просто нема времена да пази на промену боје и ваздуха, на каквоћу земљишних превоја, јер сваки корак отвара нове видике и нове лепоте. Смеле, високе стрмине, час стешњене шумама а час завитлане изнад зелених провалија, из којих се полако пење магла уз дрвеће. Превоји час благи час оштри, не допуштају ни за тренут монотонију пејзажа... Шуме и шумарци, борје, па четинари, јуре једно другоме на смену, час у бујној, хладовитој ували а час на врлетима, са којих се погледом обухватају далеке котлине. Магла која је овдје честа, није загушљива; јутром је она заносна.”

Исијецам... Примјери лиричности се редају... А, „...какве су то черне судбине витлале овим планинским рајем, ...”

Даље, ријека тече ... „Обале теку у свој својој лепоти...” „У овој долини очи не знају за умор.” „А Лим као да се у том погледу такмичи са својим обалама.”

Осјећамо као да је тада Ратковић записао и оне антологијске стихове:

Анђели бивши, знам:
Кротили сте умор у водама.

У моје срце – звоно звонили сте
Крином,
Да не свиснем од живота.

Ко вас отера са извора
 Ока мога...
 Не видим вас.
 (Бивши анђели).

Или, кад се јави чудна игра (на ријечи) „сенки, светлости и гласа”. За Ратковића „потпуно је разумљиво што су код овдашњег сујеверног света раширена веровања у његово сродство са вилама: под оним и оним врбама ноћу играју виле коло; на оној и оној плочи, кад год је месечина, чешљају своје косе; а у том и том тамнику купају се, и ако их ко види, тај мора одболовати...”

„Лимска долина раскошна и плодом и лепотом.”

Редају се записи кристалне лиричности, кондензовани као у пјесми.

Пробао сам многе пасаже, не да издвојим и представим као пјесму у прози него да сложим као пјесму (понекад са малим редукцијама), – и добијају се пјесме, добија се права потврда лиричности:

Погледате неког младића који уз тамбуру пева
 Болно пева дивне оријенталске песме
 Треба му загледати у очи
 У њима се неће видети сузе

Опет људски гласови
 За капијама девојке
 Извире па се сакрију
 За стопама смех.

Или:

Од чесама се гладни...

Или

Таласи земљини
 ћудљиви
 као на води

Јутром магла

Тако су често слагане и читаве реченице. Итд.

У основи смо окупирани Ратковићем пјесником. Кад год имамо пред собом неки други његов текст, увијек нам је у прилазу, у расуђивању то што смо оптерећени поезијом, што о свему преко ње судимо, што у свему тражимо пјесника. С једне стране, то оптерећење нам помаже да стварно пронађемо праве лирске записе, да пронађемо пјесника.

Читајући Ратковићеве записе сјетио сам се великог пољског писца, и код нас познатог, Мјечислава Јаструна, који је поезију назвао стварношћу, стварношћу есенцијом, стварношћу на посебним правима. Поезија је широка као живот. Тај живот, ту поезију налазимо и у Ратковићевим путним записима (као што тамо налазимо и поезију природе), јер све је то записивао пјесник. И шта се друго могло очекивати од пјесника!? Ратковићево записивање истовремено је у вези са његовим животом и животом других (Санцак је његово огњиште, иако није припадао онима „што су крв бљували и много волели”), јер ту он кореспондира са свим тим, са стварношћу (оном Јастуновом). Ратковићеви записи сежу до истине живота, оне тешке истине мучног живота, живота у коме се жив човјек распада од болести и немаштина. Али, тај човјек пјева, пјева из љубави, из љубави као неуништиве чињенице. И све док постоји љубав постојаће и поезија, и нада – опстојаће и човјек.

Nenad VUKOVIĆ

THE LYRIC OF THE ITINERARY
(Itinerary prose of Risto Ratkovic)

Summary

Why the lyric of the itinerary? Ratkovic has carried Sandzak in his lyric heart and every text about it is the lyric note. It is the place of resignations and tolerations in which, as Ratkovic says, „it doesn't sing and it doesn't cry, but only it sings and cries"! Ratkovic has very subtle experience of human drama of Sandzak's human been. It is the sublime and painful experience. „The bitter providence hurtles” with this landscape and those people.

